EMINESCU ÎN LIMBA ITALIANĂ

DE

ŞT. CUCIUREANU

Acum două zeci şi cinci de ani, cînd s-a împlinit jumătate de veac de la moartea lui Eminescu, publicaţiile literare din acea vreme au răspuns inegal şi sporadic cultului general pentru poet. Oficialitatea nu s-a zmuls din sterilitatea preocupărilor zilnice pentru a comemora o dată istorică, slăvind cum trebuia, amintirea acelui care „cu gîndiri şi cu imagini" domina inima naţiunii, uimind pe cei ce i-au cercetat scrisul, pămînteni şi străini laolaltă.

În toiul apatiei instituţiilor şi a delăsării oamenilor de litere au apărut totuşi manifestări ca de pildă aceea a revistei „Convorbiri literare". „Convorbirile" şi-au făcut datoria alcătuind un tom de aproape o mie de pagini, cu colaborări diverse, în care cercetătorul de azi poate culege date utile căutării sale. Însuşi autorul articolului de faţă reţine din acel volum comemorativ o serie de informaţii utilizate aici.

Faţă de ştirile apărute în 1939 în „Convorbiri literare" în legătură cu primele traduceri italiene din Eminescu, nu cunoaştem ca în cei două zeci şi cinci de ani, trecuţi de atunci, să fi apărut date noi. Reluăm aşadar mai întîi informaţia veche, intervenind cu aprecieri impuse de apariţia unor noi traduceri italiene.

Primul translator italian al lui Eminescu este Marco Antonio Canini. Unul dintre „cei mai bizari reprezentanţi ai Risorgimentului italian în străinătate" [1], ne-a cunoscut ţara şi limba şi, întors în Italia, a fost „preocupat de răspîndirea cunoştinţelor despre romîni" [2]. A ambiţionat, printre altele, la titlul de poet. Colecţia de poezii originale, cu titlul *Amore e dolore*, ni-l înfăţişează în adevăr ca pe un om cu posibilităţi, însă Canini rămîne ancorat în idealul artistic al unei epoci depăşite. Pe lîngă aceasta spiritul său neastîmpărat, refractar căutării formale, nu s-a putut realiza în scrieri elaborate atent, în timp.

Mai curînd decît prin poezia proprie Canini rămîne printr-o vastă antologie de poezii de dragoste [3], adunate şi traduse, la bătrîneţe, dintr-un număr mare de limbi

[1] N. Iorga, *Un pensatore politico all'epoca del Risorgimento*, Bucureşti, 1938. Citat şi în *Istoria romînilor prin călători*, precum şi în *Cîteva ştiri nouă la Istoria romînilor*.

[2] Cf. Al. Marcu, *Romanticii italieni şi romînii*.

[3] *Il libro dell'amore*, în mai multe volume.

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

străine, printre care şi limba noastră. În primul volum al antologiei[4] figurează Heliade Rădulescu, apreciat ca fiind cel mai de seamă poet romîn, apoi Alexandrescu, Alecsandri şi alţii, nu însă Eminescu. Autorul se scuză în prefaţă că n-a tradus mai mult din romîneşte, din lipsă de cărţi. Cu volumul al doilea[5] asistăm la prima tălmăcire italiană, după cîte ştim, a unei poezii din Eminescu şi aceasta este sonetul *Sunt ani la mijloc*. În următoarele volume[6] apar sonetul *Cînd însuşi glasul* şi *Dorinţa*.

Nu vom face o analiză amănunţită a acestor prime versiuni italiene din Eminescu, ci ne vom mărgini la o evaluare sumară. În prealabil ne gîndim la felul în care se poate întîmpla ca un nume oarecare să fie reţinut de posteritate printr-o apropiere atît de fortuită ca aceea a lui Canini, astăzi în Italia ca şi necunoscut, de poetul pe care nu-l bănuia a fi pentru romîni, în anumite privinţe, ceea ce Dante înseamnă pentru italieni.

Sunt ani la mijloc face parte din mănunchiul de sonete în care poetul ca într-o „dulce evlavie" invocă imaginea iubitei de altă dată. În cele patru strofe pluteşte o aură nostalgică, amintitoare a celor mai pure creaţii similare danteşti şi petrarcheşti. Atît ca atmosferă cît şi ca tehnică Eminescu apare creatorul absolut al acestui tip de sonet în literatura romînă. Lui Canini, ca italian, i-a venit lesne să readucă, aş spune la izvorul prim, ideea şi intonaţia sonetului, atît de italian prin el însuşi. Din păcate transpunerea sa rămîne la această calificare. Traducătorul reţine, în mare, conţinutul strofelor dar îl trece prea liber în tiparul propriu, în aşa fel încît, dacă cititorul, mai ales italian, simte efectiv melancolia originalului, el pierde multe tonuri preţioase care, apoi, se încheagă la Eminescu într-o chemare cu semnificaţii adînci şi delicate. De pildă Eminescu începe:

Sunt ani la mijloc şi-ncă mulţi vor trece
Din ceasul sfînt în care ne-ntîlnirăm,
Dar tot mereu gîndesc cum ne iubirăm,
Minune cu ochi mari şi mînă rece,

iar Canini, desinvolt şi strîns de cerinţele prozodice, preschimbă „ceasul sfînt al întîlnirii" dintîi cu cele ale întrevederilor repetate, adăugînd categorica declaraţie din versul al treilea, şi nereuşind în traducerea „minunii" prin o *donna* (Dante spune asemănător cu Eminescu: *E par che sia una cosa venuta / Dal cielo in terra a miracol mostrare)*:

Il tempo m'ha involato la santa ora
In cui scorgeati: son que'di lontani.
Pure a te con amor io penso ognora,
O donna che hai grandi occhi e fredde mani.

Cu omiteri, adăogiri şi modificări mai mult sau mai puţin esenţiale rezolvă Canini şi celelalte două traduceri. Fără îndoială imaginea poetului romîn este serios retuşată în cele trei piese *d'amore* ale lui Canini. Vina o poartă întîi de toate traducătorul, apoi epoca în care a trăit, în fine Eminescu însuşi. Primul, fiindcă a lucrat fără migala cuvenită, deşi nu lipsit de talent, a doua fiindcă nu delimita riguros, cum se obişnuieşte astăzi, munca traducătorului, iar Eminescu, după mărturisirea italienilor înşişi, este foarte greu „vai! ca şi imposibil" de tradus. Ne place să adăugăm totuşi

[4] Apărut la Veneţia, 1885.
[5] Veneţia, 1887, p. 94.
[6] Veneţia, 1888, p. 118 şi Veneţia, 1890, p. 227.

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

certificatului dat traducătorului un text de epocă. În „Universul" din 30.V.1886 i se adresa lui Canini, pentru traducerile apărute pînă atunci, următorul omagiu: „Trebuie să fim recunoscători marelui filoromîn, să arătăm că prețuim frumoasele sentimente pe care nu a încetat niciodată să le nutrească pentru națiunea noastră, și să-i mulțumim pentru grija sa de a face să se cunoască pretutindeni unde se vorbește sau se citește limba italiană producțiunile literaturii noastre".

Merite deosebite pentru difuzarea literaturii romîne în Italia și, prin limba italiană, în alte țări europene, a avut, la vremea sa, Pier Emilio Bosi. Autor a două volume de poezii ostășești, în felul lui Déroulède, cu care a și ținut corespondență, militar de carieră, Bosi a fost un excelent traducător din romînă, franceză, spaniolă. A învățat limba romînă ca autodidact după gramatica lui Romeo Lovera, despre care vorbim mai încolo, completînd ulterior opusculul aceluia într-o încercare proprie, rămasă inedită. În 1901 a venit la București unde a ținut o conferință la Ateneu, pe care a publicat-o în Italia sub titlul *Italia e Romania*. La Salerno, unde a murit, autorul acestor rînduri i-a cunoscut biblioteca romînească alcătuită din peste o sută de volume de literatură, istorie ș.a., cercetîndu-i corespondența cu literați și oameni de cultură romîni, italieni și din alte țări. În afară de conferința amintită, Bosi a intenționat să publice o antologie a literaturii romîne, alcătuită din traducerile apărute între 1905—1907, în revista florentină „Nuova rassegna di letterature moderne", unde ținea rubrica romînă. Antologia, pe care o intitulase *Fiori rumeni*, împreună cu gramatica romînă, ambele nepublicate, se află în posesiunea subsemnatului. Mai amintim aici că scriitorul s-a străduit spre sfîrșitul vieții să înființeze în cadrul Institutului Oriental din Neapole un curs de limba romînă, intenție în care n-a reușit.

În cei doi ani de colaborare la „Nuova rassegna" a tradus din diferiți autori romîni, proză și poezie, fără a vădi, trebuie să recunoaștem, un discernămînt critic și istoric deosebit. Pe lîngă lipsa de orientare Bosi s-a dovedit prea subiectiv în aprecierea unor scriitori pomeniți astăzi în istoriile literare doar în înșiruiri cu valoare documentară. Pe de altă parte, în acea vreme, Bosi putea fi derutat chiar de unii literați romîni. Cu el sîntem însă departe de Canini în privința conștiinciozității lucrului și calității traducerilor. Înainte de a le analiza se cade să subliniem faptul important că lui Bosi îi datorăm cea dintîi prezentare italiană a lui Eminescu. Aceasta se întruchipă inițial din prefața ediției Maiorescu, dar sînt utilizate și alte izvoare. Poetul romîn este pomenit de mai multe ori în paginile revistei florentine, însă articolul rezumativ de care vorbim apare în numărul 20 (1906). Se redau aici în linii mari viața și opera poetului, rostindu-se adevăruri ca acesta:

Eminescu este „astăzi poetul cel mai prețuit, cel mai studiat de tinerimea atrasă totdeauna de poeții durerii, de poeții care au lăsat în versurile lor fărîme de suflet și lacrimi nestinse", iar în opera lui Eminescu se oglindesc adînc întîmplările amare ale existenței sale. În scurta-i viață, continuă autorul, el a desfășurat o muncă „prodigioasă" care este dată ca exemplu poeților tineri, preocupați mai mult de editor decît de desăvîrșirea operei. Bosi reține, de bună seamă, constatarea altora că „Eminescu a reușit să ridice ziaristica romînească la o înălțime și o noblețe de formă înainte vreme nici măcar tentate". După paralela cu Leopardi și invocarea lui Schopenhauer, urmează mărturisirea, indecibște valabilă și astăzi, a traducătorului:

„Cum aș vrea acum să citez vreunul din versurile sale: fie ele din *Venere și Madonă*, din *Luceafărul* sau din *O mamă, dulce mamă!* Însă a le desprinde din întreaga sa lirică îmi pare a fi un sacrilegiu. Voi da în schimb mai încolo cîteva în-

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

cercări, deşi versurile lui Eminescu, aşa cum se întîmplă cu poeţii de formă desăvîrşită, pierd foarte mult prin traducere".

Poeziile alese de Bosi sînt în număr de patru. Despre a cincea traducere, de care aminteşte Ramiro Ortiz în nota bibliografică a volumului său de traduceri a poeziilor lui Eminescu, n-am aflat pînă acum nimic. Tuspatru urmau să figureze şi în proiectata antologie.

Piesele traduse de Bosi sînt *Venere şi Madonă*, *Veneţia*, *Şi dacă ramuri* şi *Singurătate*, şi apar în „Nuova Rassegna" (1906 şi 1907). Conştient de răspunderea sa de interpret în limba proprie a unui poet de talia aceluia pe care îl avea în faţă, Bosi îşi îndeplineşte dificila misiune, fără a sacrifica substanţial originalul. Practica sa de traducător îi uşurează mult lucrul iar vocaţia poetică îi îngăduie să realizeze copii prin care cititorul italian poate intui clar arta şi suflul liric, eminesciene. *Venere şi Madonă*, de pildă, începe astfel:

Ideal perso nel buio di un mondo omai senz'orma,
Mondo pensante in miti, parlante in versi d'or
Oh! ti vedo, t'ascolto, dolce e tenera forma
Entro un cielo di stelle, pien d'altri Iddii ancor!,

continuînd pe acelaşi ton şi ritm pînă la capăt. Prin acel *buio* în loc de *notte* autorul redă integral sensul ideii lui Eminescu din versul iniţial:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este.

Versi d'or pentru „poezii", *tenera* în loc de *giovane*, eventual *giovine* sau altcum, şi chiar *forma* pentru „veste" conferă versului italian al lui Bosi un oarecare lustru, traducătorul excelînd în direcţia aceasta şi în celelalte interpretări. În versul al patrulea ideea lui Eminescu suferă o uşoară deviere şi sărăcire expresivă, fapt care în alte locuri se înfăţişează cu mult mai reliefat. Pe de altă parte face plăcere cadenţa, aproape egală cu a originalului, a unor versuri ca acestea, din sonetul Veneţia:

Qual cimitero morta è la città
Prete vetusto di vetuste età
San Marco, tetro, mezzanotte batte ..

E in voci di sibilla a l'aere slatte
Queste, rintocca, sillabe fatali
— „Non rivivono i morti! Ah, è invan, mortali!" —,

mai puţin vizibila eroare a traducătorului cu *Ah, è invan, mortali!*, mărturisită involuntar în nota cu care însoţeşte poezia:

„Este acesta unul dintre rarele dar foarte frumoasele sonete ale lui Eminescu şi este poate cel mai cunoscut. A-l traduce, vai, e ca şi imposibil, mai ales pentru ultimul vers: „Nu-nvie morţii — e-n zadar, copile!", al cărui înţeles ar fi mai precis: *Non rivivono i morti, fanciulli che siete!*, însă în ce priveşte restul, cred, traducerea nu este trădare".

Recomandîndu-se de la sine versiunilor în limbi străine, *Singurătatea* poetului romîn reînvie cu cenuşiul ei trist şi sub pana lui Pier Emilio Bosi. Dacă n-ar fi fost abaterile *te senso vano dell'arte* (strofa 6), *ecco* şi *pensiero* (strofa 7) şi altele, aprobarea cititorului ar fi fost integrală căci iată, de pildă, mersul expeditiv al transpunerii italiene:

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

Giù, colle cortine abbassate
Io seggo al mio tavol di pino
Vampa il foco nella stufa...
Pensieroso il capo io chino.

A nugole, a nugole in mente
Mi van le illusioni — e par suoni
Tra i vecchi muri, qual grillo,
L'eco dei ricordi buoni

Pe lîngă traducerile, aici sumar prezentate, acest prieten devotat al ţării noastre mai publică, în „Nuova Rassegna" (1907), strofa din *Epigonii*, dedicată lui Muresanu, precum şi strofa 15 din *Mortua est*.

Al treilea nume, de care se leagă destinul italian al lui Eminescu, e cel al lui Romeo Lovera. Şi acesta îşi are locul său în istoria raporturilor culturale italo-romîne. A predat limba romînă la Universitatea din Torino. Fără să fi fost un învăţat, Lovera are meritul de a fi publicat, în cunoscuta editură Hoepli din Milano, prima gramatică italiană a limbii romîne (1892), apărută apoi în mai multe ediţii. Este sigur, după cum am văzut mai sus, că Bosi s-a folosit de ea şi a intenţionat să o completeze cu cunoştinţe proprii. În 1908 Lovera a publicat la Milano opusculul *La letteratura rumena* cu o scurtă crestomaţie şi un *„dizionarietto esplicativo"*. În prima ediţie a gramaticii el traduce în proză *Şi dacă ramuri*, reluată cu uşoare modificări în ediţia următoare (1906), în care se inserează şi o scurtă notă biografică (p. 146) asupra lui Eminescu. În *Letteratura rumena* este prezentată, relativ destul de larg, viaţa şi opera poetului, însoţite de traducerea, — făcută de Bosi dar puţin diferită de cea apărută în revista florentină amintită, — a poeziei *Singurătate*. Cu intervenţii şi erori urmează *Epigonii*, după care se prezintă mai bine *Venere şi Madonă*, *Peste vîrfuri* şi o strofă din *Mortua est*, fără ca autorul să denote înclinaţii vrednice de subliniat, intenţiile sale rămînînd didactice, aşa cum o dovedesc, de exemplu, versurile plate, dispuse după cum urmează:

E se i rami batton contro i vetri e se i pioppi tremolano, è per averti in mente, è perchè tu adagio ti avvicini.

De la aceste prime tentative trece, după cît ne-am putut informa, un răstimp de tăcere în jurul lui Eminescu pînă cînd strălucirea sa, cu mult dincolo de graniţele pămîntului care l-a născut, trezeşte uimirea profesorului Ramiro Ortiz care, în colaborare cu Enrico Perito de la Istituto Magistrale E. Pimentel—Fonseca din Neapole, publică în revista „Fanfulla della domenica" (17 februarie 1917) traducerea unor poezii, incluse ulterior (1927) în volumul de traduceri efectuate de Ortiz singur. Înainte de a ne opri la acestea se cuvine să semnalăm studiul monografic pe care îl dedică lui Eminescu un învăţat de talia lui Carlo Tagliavini în revista „Europa Orientale" (III, 1923, nr. IX—XI). *Michele Eminescu* (I. L'uomo — II. L'opera — III. Bibliografia) al profesorului Tagliavini înseamnă prima contribuţie italiană ştiinţifică, asupra poetului romîn, constituind sub toate raporturile o bază solidă de plecare pentru cunoaşterea lui Eminescu în Italia şi adăugînd, cum ştim cu toţii, încă un titlu la meritele însemnate, pe plan literar şi lingvistic, în relaţiile dintre ţara noastră şi Italia, ale profesorului C. Tagliavini de la Universitatea din Padova. Cercetătorul va reţine, desigur, pătrunderea şi simţul literar al autorului traducerilor din monografia amintită care, deşi nu au alt scop decît să ilustreze expunerea, se impun prin calităţi expresive deosebite.

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

În 1927 apare aşadar prima prezentare, în volum, a poeziei lui Eminescu în Italia. Ea se datoreşte fostului profesor de limba şi literatura italiană la Bucureşti, Ramiro Ortiz, atît filolog şi istoric literar care ne-a cunoscut bine ţara şi cultura, lăsînd la moartea sa multe regrete din partea rominilor. *Mihail Eminescu, Poesie, prima versione italiana dal testo rumeno*, cu introducere, bibliografie, note şi portretul lui Eminescu tînăr, este cea dintîi carte de vizită cu care opera sa se recomandă italienilor. Apărută în editura Sansoni din Florenţa, cartea cuprinde un studiu temeinic informat asupra operei şi vieţii poetului. Creaţia acestuia descurajează pe critic, situîndu-l pe o poziţie ca aceasta:

Măreţia lui Eminescu sparge „comodele cutiuţe ale unei anumite critici". „Numai un De Sanctis sau un Renato Serra, mai mult poate acesta... ar putea să se încerce" în analiza artei eminesciene, căci el are nevoie de un spirit de critic-poet în care să-şi regăsească ecou şi viaţă acea poezie infinit dulce şi sugestivă, delicată, aerică, al cărei farmec constă mai mult în sentimentele sugerate de versurile incredibil armonioase şi muzicale decît în ceea ce realmente spun" (p. LXII).

Lucrarea lui Ortiz a fost primită la vremea sa de critica noastră îndeobşte cu entuziasm. Printre cei care au criticat-o se înscrie, cu mult prea tranşant, prof. Leca Morariu [7]. Ironic, de o causticitate înveninată, dur în expresie, eminescologul romîn depăşeşte în general adevărul, socot, din motivul că, pătruns ca atîta lume de farmecul poeziei lui Eminescu, pe care îl cercetează şi îl descoperă în multe contribuţii, scapă din vedere faptul simplu dar esenţial că una este creatorul şi alta copia în altă limbă, italiana rămînînd din mai multe motive mai puţin adecvată transpunerii liricii eminesciene.

Oricum ar fi, aprecieri ca „traduttore — traditore", „record al decepţiei" (p. 5), „proză grunzuroasă" (p. 7), „dezolant pustiu" (p. 10), pe lîngă că trec dincolo de adevăr, arată că pornesc dintr-un sentiment mărturisit, faţă de „acel cenaclu — Lovinescu, în care traducerea italiană a lui Eminescu, săvîrşită de R. Ortiz, a fost atît de lărmuitor sărbătorită" (p. 19). În schimb observaţiile şi rectificările lui Morariu la studiul introductiv al lui Ortiz rămîn valabile [8].

Măsura unei judecăţi obiective asupra lucrării s-a impus şi de data aceasta cu trecerea anilor. Intenţia lui Ortiz a fost de a îmbrăca atent în haină literară italiană conţinutul poetic, mai mult decît de a se încerca într-o imitaţie plină de greutăţi, calitatea primă a traducerii rămînînd fidelitatea faţă de fond [9].

Pe de altă parte criticii, inclusiv Leca Morariu, sînt de acord în a evalua rezultatele fericite la care s-a ajuns în partea finală a traducerii Ortiz, unde acesta colaborează cu E. Perito la transpunerea în „graţioase versuri italiene" a 13 poezii. Abreviind discuţia, citez paralel, spre documentare directă, două strofe:

Ortiz:	Ortiz — Perito:
Cosi fresca rassomigli	*Cosi florida, tu pari*
Al fiore bianco del ciliegio,	*Del ciliegio il niveo fiore*
E quale un angelo fra gli uomini	*E sul mio cammino appari*
Sulla mia strada appari	*Qual celeste abitatore.*
(Atît de fragedă)	
Pieni di sonno gli uccellini	*Sonnolenti gli uccelletti*

[7] *Eminescu în italieneşte!* (sic) Extras din Buletinul „Mihai Eminescu", VI, 1935.
[8] Vezi de pildă p. 10, 11, 18, 19.
[9] Petru Iroaie, *Eminescu şi Italia*, în „Conv. lit.", 1939, p. 1112—1113.

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

Ai nidi si raccolgono
Si nascondono fra i rami...
Buona notte!
(Somnoroase păsărele)

Vanno ai nidi, a schiera a schiera
Si nascondon tra i rametti:
Buona sera!

La cunoaşterea lui Eminescu în Italia contribuie şi N. Iorga. În acelaşi an cu publicarea tălmăcirii lui Ortiz, apare (în editura Hoepli» din Milano) conferinţa despre Eminescu a istoricului romîn [10]. Eminescolog şi el, evocator talentat şi stihuitor el însuşi, conferenţiarul îşi reazimă expunerea pe 5 traduceri integrale şi 16 parţiale din poeziile aceluia pe care-l prezenta italienilor, în limba lor. Lăudabil şi în acelaşi timp semnificativ este faptul că traducătorul menţine ritmul originalului, deoarece „quel ritmo... è più che parte integrante, parte essenziale di ogni opera poetica". Transpunerile sale, interesante, pot oferi prilej de meditare asupra felului în care este posibil un Eminescu în limbi străine.

Cuprindem aici în prezentarea noastră cronologică alte trei nume. Ajutat de Ortiz şi de Leca Morariu, Francesco Politi reuşeşte să reediteze un Eminescu de o fidelitate admirabilă. Informaţia noastră reducîndu-se pentru moment la cele scrise de Iroaie în contribuţia amintită, ne limităm să reproducem, după acelaşi izvor, strofele iniţiale din *Mai am un singur dor*:

Nè più sospiro ancor,
Se non di esalare
Col giorno che tacito muor
Sull'orlo del mare

Che il sonno mi sia lene,
Le selve vicine;
E le onde senza confine
E plaghe di cielo serene

Mortua est, De cîte ori, iubito.. şi *Kamadeva* solicită muza lui Enzo Loreti, căruia îi datorăm printre altele un foarte bun manual bilingv de italiană. Şi prof. Loreti a cunoscut foarte bine limba romînă, avînd prin aceasta drumul deschis pentru înţelegerea lui Eminescu. Tustrele poeziile se publică în „Convorbiri literare" (1939). Dacă prima este redată în vers liber, ultimile două constituie realizări prozodice valoroase, în care Eminescu apare cu orchestraţia sa insinuantă, în felul următor:

Ogni qualvolta, amata, di noi due mi rimembra
Dinanzi a me un oceano di ghiaccio apparir sembra

(De cîte ori, iubito...)

Per guarir l'animo mio
Coi dolori di chi ama,
Invocai nel sonno Kama
Kamadeva, indico dio.

(Kamadeva)

În aceeaşi formă artistică apar traducerile unui alt italian, familiarizat şi el cu limba romînă. Observăm cu acest prilej că în bună măsură Bosi şi mai cu seamă Perito, Politi şi Loreti îl premerg pe Raffaele Amici, fără ca în jurul lor să se fi făcut prea mult zgomot, evidenţiindu-se calitatea versiunilor efectuate de ei într-o formă demnă de Eminescu. Şi cel din urmă, trăind cîţiva ani în ţara noastră, a intrat

[10] N. Iorga, *Conferenze italiane sulla nazione romena.*

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

în orbita atracţiei eminesciene intuind cu precizie geniul poetului romîn. Cele cîteva traduceri ale lui ar putea alcătui, împreună cu ale precedesorilor, acum amintiţi, o remarcabilă antologie a unui Eminescu destul de autentic, în limba italiană. Iată de pildă, cîte ceva, din versurile fin lucrate, ale lui Amici. *Scrisoarea III* începe astfel:

Un Sultan di quei ch'han regno sovr'un popol qualsisia,
Che pur essi mutan patria col mutar la masseria,
Sulla terra con la destra per cuscino si dormiva;
Però l'occhio chiuso fuori, nell'interno si ravviva:
Vede come giù dal cielo scivolando va la luna
Ed a lui si fa vicina trasformata in vergin bruna...,

continuînd cu acelaşi ton şi cadenţă eminesciană pînă la sfîrşit. Nu ne putem reţine de a nu reproduce scînteietoarele replici dintre sol, apoi Mircea, şi Sultan:

Baiazette, lui squadrando, con disprezzo gli domanda
— „Che vuoi tu?" —
— „Noi? Buona pace! Poi, se non vi fa spiacere,
Il mio Sire il gran Sultano bramerebbe di vedere"
Ad un cenno si fa largo, ver la tenda ecco venire
Un Vegliardo schietto schietto nel parlare e nel vestire"...
— „Tu sei Mircea?" —
— „Sì, Sultano!" —
— „Son venuto acchè m'inchini,
Se non vuoi che la corona ti transmuti con gli spini".—

Traducerile lui Amici au apărut în „Convorbiri literare" (nr. 7—8, 9—10, din 1943).

În 1941 „l'ardua impresa" a unei masive tălmăciri a poeziei lui Eminescu revine lui Umberto Cianciòlo. Profesor de limba şi literatura italiană la universităţile din Bucureşti şi Cluj, după o scurtă şedere în ţara noastră, Cianciòlo a învăţat lesne limba romînă (ca pregătire este romanist, elev al lui Giulio Bertoni) şi, curajos dar profund conştient de aspra întreprindere, s-a decis să ofere italienilor un al doilea volum Eminescu, după cel al lui Ortiz. Cartea sa, intitulată *Poesie scelte di Mihai Eminescu*, prezintă o Introducere bazată pe informaţie amplă, caracterizîndu-se prin acuitate analitică, şi consideraţii întemeiate pe izvoare de prima mînă precum studiile acad. G. Călinescu, D. Caracostea, I. E. Torouţiu, Buletinul „Mihai Eminescu", ediţiile acad. Perpessicius, D. Murărăşu, C. Botez şi altele, nelipsind informaţia italiană prin Ortiz, Tagliavini, Bertoni, la care se adaugă L. Gàldi, P. Iroaie şi alţii. Acest studiu introductiv a apărut apoi în extras în traducere romînească.

Volumul s-a publicat sub auspiciile Institutului de filologie romanică de la Universitatea din Roma, adresîndu-se în special studenţilor şi cadrelor didactice de la filologia romanică, fapt pentru care s-a dat, paralel cu traducerea italiană, textul romînesc. Ieşit în editura Società tipografica modenese, reproduce iniţial sculptura lui O. Han, după masca mortuară a poetului. Autorul indică principalele surse bibliografice iar la sfîrşit se rezervă un număr de 15 pagini de note privitoare la textul celor 22 poezii traduse, şi la alte probleme legate de el.

Intenţia iniţială a lui Cianciolo, de a pune la îndemîna studenţilor italieni textul romînesc al unui poet de valoarea lui Eminescu, în scopul de a le înlesni studiul limbii romîne, o intenţie aşadar didactică, s-a concretizat într-o tălmăcire fidelă, însă consecvent bogată în soluţii stilistice de un rafinament ce ţine în bună parte de experienţa şi sensibilitatea unui adevărat poet. Dacă unii recenzenţi romîni au

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

rămas prea puțin simțitori la aceste însușiri, situația se explică și prin faptul că traducerea în discuție s-a făcut în proză. Uneori criticii, ca și în cazul lui Ortiz, au fost subiectivi sau prea puțin prieteni cu resursele limbii italiene. Ne referim mai ales la recenzentul din „Dacoromania" (X, II, 1943), căruia i-a răspuns I. E. Torouțiu în „Convorbiri literare" (LXXVI, 9—10, 1943, p. 694—698), discuție la care a participat și autorul acestui articol, după ce regretatul D. Popovici, cu știința și spiritul obiectiv cu care era înzestrat, spusese adevărul [11]. În urma confruntărilor respective versiunea prof. Cianciòlo a fost apărată de obiecțiuni vădit nedrepte.

În *Antologia* italiană a poeziei romînești, de la începuturi și pînă în prezent, apărută acum un an în Italia, fiind prefațată de poetul Salvatore Quasimodo, autorii ei Mario de Micheli și Dragoș Vrînceanu traduc 12 poezii din Eminescu. Observînd în treacăt că poate acestuia i se cuvenea mai mult spațiu, atît în studiul respectiv cît și prin poezii, notăm rezultatul pozitiv al acestei fructuoase colaborări, recunoscut în presa noastră și cea italiană, chiar dacă autorii au folosit versul liber. Faptul le-a prilejuit pe de o parte observarea atentă a ideii, pe de alta alegerea termenului „ce exprimă adevărul". Susținem afirmația cu soluții ca acestea:

Quando non c'era la morte e nulla era immortale,
Neppure il seme di luce che genera la vita,
Quando non c'era né oggi né domani, né ieri, né sempre,
Perché il tutto era uno e l'uno era il tutto,
Quando la terra, il cielo, l'aria e l'universo
Appartenevano a ció che non ha esistenza,
Allora tu solo esistevi. Così io mi domando:
Chi è dunque il Dio che i nostri cuori adorano prostratti?
(Rugăciunea unui dac).

Figurează în Antologie poeziile: *Împărat și proletar, Rugăciunea unui dac, De cîte ori, iubito..., La steaua, De-aș avea, Ce te legeni, Pe aceeași ulicioară, Luceafărul Criticilor mei, De-oi adormi, Seara pe deal, Trecut-au anii.*

În 1964, prin grija Comitetului național pentru comemorarea a 75 ani de la moartea lui Eminescu, a Uniunii scriitorilor din R.P.R. și a Editurii «Meridiane» din București, apare într-un elegant volumaș, prefațat de Mihai Beniuc, *Luceafărul*, în limbile rusă, germană și italiană. Autorii traducerii italiene sînt Mario de Micheli și Dragoș Vrînceanu. Aceiași doi colaboratori selectaseră, cum am văzut, un număr de douăsprezece poezii din Eminescu, inclusiv *Luceafărul* pentru pomenita Antologie italiană a poeziei romînești.

Fantastica alegorie a antinomiei tragice dintre teluric și nemuritor își imprimă forța artistică chiar și în versul străin, lipsit de ritmul originalului, dar care vrea să-l sugereze. Pentru convingere să se compare aceste două versiuni:

„O saniter Stern, an einem Strahl / Lass dich Herniederschweben, /
Dring in mein Haus und Herz zumal, / Erleuchte mir mein Leben!"
(de Alfred Margul-Sperber) și
— Oh, scendi carezzevole astro, / scivolando lungo il tuo raggio, /
entra nella mia casa, entra nell'anima mia, / e rischiarami la vita!

Traducătorii redau sensul și aleg cu grijă expresia, dar în același timp trec, uneori, pare-mi-se prea lesne prin text: „Ci voi să mă deslege" = *ma io saprò liberarmi*; „N-oi merge niciodată" = *ma io non posso seguirti*; „Pierind mai multe

[11] Cfr. D. Popovici, *Studii literare*, I, 1942.

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

zile" = *e ha spento la sua luce*; „...să nu mai stai / Pe gînduri totdeauna" = *Che tu non sia sempre cruciata*; „Şi ochii tăi nemişcători / Sub ochii mei rămîie..." = *I tuoi occhi immobili / sono più in basso dei miei*; apoi „Şi-n treacăt o cuprinse lin / Într-un ungher degrabă" = *E mentre passa, senza rumore, / in un angolo in fretta la spinge* (poate *stringe?*) ş. a.

Realizare meritorie într-un cuvînt, răspunzînd ţelului propus, de tălmăcire liberă, cu rezonanţe eminesciene, perceptibile, versiunea constituie o bază temeinică pentru o eventuală deplină elaborare poetică. Pentru moment ea înseamnă încă o contribuţie la cunoaşterea lui Eminescu în ţara care adesea i-a chemat gîndul.

Cu prilejul aniversării a 75 de ani de la moartea lui Eminescu Italia aduce, în 1964, memoriei marelui poet şi în acelaşi timp culturii noastre un valoros omagiu. Este meritul excepţional al profesorului Mario Ruffini, titularul catedrei de limba şi literatura romînă de la Universitatea din Torino, de a fi comemorat evenimentul printr-un volum destinat să coincidă cu împlinirea centenarului introducerii învăţămîntului limbii romîne la Universitatea din Torino, dată rememorată în cadru festiv atît la Torino cît şi la Bucureşti.

Prof. Mario Ruffini este un vechi prieten al ţării şi un temeinic cunoscător al culturii noastre. Ajunge să ilustrăm aici numele său amintind dintre numeroasele-i contribuţii importanta monografie, apărută cu ani în urmă, *La Scuola latinista transilvana*. La munca sa asiduă în ogorul literelor noastre se adaugă acum traducerea poeziilor de dragoste ale lui Eminescu. Volumul apare la Torino. Cu el editorul Vincenzo Bona reia tradiţia inaugurată de părintele său de a oferi italienilor, de anul nou, „o preţioasă şi rară carte", tipărită în condiţii tehnice şi artistice excepţionale. În prefaţa semnată de editor se cuprinde şi această mărturisire: „Am gîndit că era de datoria mea să dau tiparului acelaşi volum pe care îl alesese deja şi-l îngrijise personal tatăl meu, pentru a nu lipsi prietenii săi şi ai mei de paginile pasionate, umane, îndurerate ale autorului „Luceafărului". Cum se obişnuieşte la publicarea operelor rare, editorul a decis tipărirea unui număr limitat de exemplare, ilustrate cu multă artă şi sentiment de Maria Carla Prette. Avem în faţă unul din aceste exemplare.

Poesie d'amore ale lui Eminescu, traduse de Ruffini, apar cu textul romînesc paralel. Incluse în jumătatea a doua a cărţii, textele originale sînt de un real serviciu italienilor care învaţă limba romînă, mai ales studenţilor de la filologia romanică. Procedînd astfel Ruffini repetă experienţa din 1941 a conaţionalului Umberto Cianciòlo, pe care de altfel îl citează la locul respectiv, cu aprecierea pozitivă cuvenită.

Introducerea profesorului Mario Ruffini stă alături şi în unele privinţe depăşeşte prezentările similare anterioare. Bizuindu-se ca şi predecesorii săi imediaţi pe surse sigure, ea prilejuieşte cititorului posibilitatea de a aprecia maniera savantă a criticului, de a supune unei analize sistematice şi multilaterale lirica de iubire a lui Eminescu, în geneza, dezvoltarea şi desăvîrşirea ei artistică în asemenea forme, încît prof. Ruffini recunoaşte din plin drepturile la universalitate ale poetului romîn.

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)

Este neîndoios că cele 92 *poesie d'amore* au pretins traducătorului o muncă grea, după cum însuşi mărturiseşte: „Mi-au cerut multe nelinişti, multă trudă, răzgîndiri, descurajări, reluări", putînd să încheie pe bună dreptate, ca într-un fel de catarză antică „personal, sînt mulţumit", lăsînd totuşi criticii dreptul de a judeca lucrarea înfăptuită.

Fără a pretinde acest drept, înainte de a putea întreprinde o analiză paralelă temeinică, putem totuşi de pe acum conclude cu siguranţă că truda autorului s-a încheiat cu bine. La aceasta au contribuit cunoştinţele amănunţite de romînă ale traducătorului, colocviul său de atîţia ani, cînd însingurat, cînd în prezenţa comentatorilor şi natural, a predecesorilor italieni, precum şi a multor eminescologi romîni şi străini, cu poetul. Traducătorului i se cuvin apoi cuvinte de laudă cu atît mai mult cu cît în acest prim volum [12] a fost atacat, în italiană, cel mai delicat sector al creaţiei eminesciene, poezia lirică.

N-am putea încheia mai potrivit cele spuse mai sus decît invocînd autoritatea în materie a lui G. Călinescu:

„O plăcere şi o surpriză este pentru mine versiunea în limba italiană a lui Eminescu" datorată profesorului Mario Ruffini din Torino *(Poesie d'amore)*. De la traducerea regretatului meu profesor Ramiro Ortiz, care era o faptă de pură dragoste pentru Romînia, prof. Mario Ruffini face un salt considerabil. Şi lucru notabil, translatorul nu e poet, traduce literal, însă cu o intuiţie uimitoare a tonului eminescian" care „trece inalterat în versiune", exemplificîndu-se în continuare prin strofe „interpretate cu inteligentă nuditate şi fără contorsiuni prosodice". Se relevă o singură interpretare discutabilă a traducătorului precum şi o simplă inadvertenţă de informaţie în Introducere [13].

În articolul nostru ne-am ocupat de traducătorii lui Eminescu, fără să fi avut deocamdată putinţa să urmărim exemplificările italiene din studiul prof. Gino Lupi (din „Europa orientale", 1943), înglobînd 45 pagini + 2 de bibliografie, nici din acela, monumental, de Rosa Del Conte, *Eminescu o dell'Assoluto* (Colecţia „Studi e Testi", 1943), apărut sub auspiciile Institutului de filologie romanică de la Universitatea din Roma, cuprinzînd 480 pagini, după cum ne-a lipsit versiunea *Luceafărului* de Mina Boschi, apărută în timpul războiului în „Rassegna Italo-Romena". Semnalîndu-le doar, aici, sîntem hotărîţi ca într-un apropiat viitor să reuşim a le consulta.

Chiar cu aceste lipsuri momentane sperăm că cititorul şi-a format din prezentul articol o idee istorică şi critică asupra traducerilor italiene din Eminescu, de la primele modeste încercări şi pînă la ultimele remarcabile realizări, în volum, ale lui Ortiz, Cianciòlo şi Ruffini, urcîndu-se neîntrerupt treaptă de treaptă spre imaginea tot mai adecvată a înaltei culmi a artei poetice romîneşti, Eminescu, astăzi destul de cunoscut şi preţuit în Italia.

---

[12] Aflăm cu plăcere din revista „Secolul XX" (6, 1964, p. 61) că prof. Ruffini va continua munca de traducere din Eminescu.

[13] Acad. G. Călinescu. *O traducere italiană din M. Eminescu*, în „Contemporanul", nr. 23, iunie 1964.

BDD-A1610 © 1964 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-07 06:47:54 UTC)